



## LEVEN EN DOOD IN HET EVANGELIE VAN JOHANNES

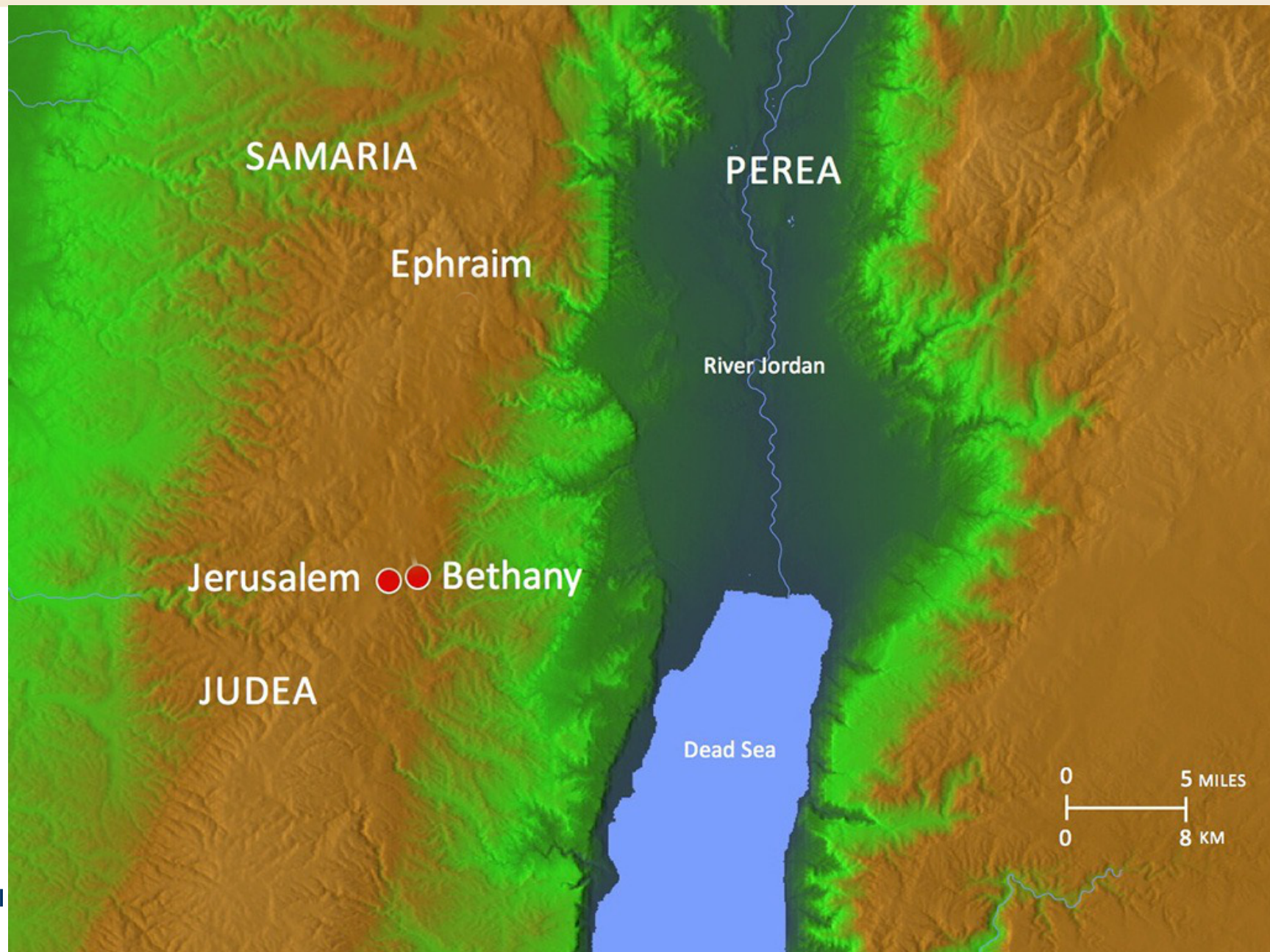
Lezing door prof. dr. Wim Weren voor  
het Fries Leerhuis Olterterperkring op  
27 november 2017

Harbert Booij, geb.952,  
*Lazarus*

## OPBOUW VAN MIJN LEZING

1. De termen 'leven' en 'dood' in Johannes
2. De opwekking van Lazarus in Johannes 10:40-12:11  
(afbakening, opbouw, betekenislijnen)
3. Leven en dood in het gesprek van Marta met Jezus
4. Marta, Maria en Lazarus als voorbeeld voor latere gelovigen
5. Johannes' visie op Jezus (zijn christologie)
6. Is de visie van Johannes op leven en dood wel zo origineel?
7. De interpretatie van het verhaal over Lazarus in de roman Lazarus is Dead (2011) van Richard Beard

# BETANIË, OP DE OOSTELIJKE HELLING VAN DE OLIJFBERG



# ROTSGRAF VAN LAZARUS IN BETANIË (THANS: AL-EIZARIYA)



Al-Eizariya

# OPBOUW VAN JOHANNES' VERHAAL OVER LAZARUS

Sequentie 1	11:1-16	Lazarus' ziekte en dood <i>A 11:1-6 Bericht aan Jezus over Lazarus' ziekte</i> <i>B 11:7-16 Gesprek van Jezus met zijn leerlingen over Lazarus' dood</i>
Sequentie 2	11:17-46	Jezus ontmoet Marta, Maria en Lazarus <i>A 11:17-27 Gesprek met Marta</i> <i>B 11:28-37 Ontmoeting met Maria</i> <i>C 11:38-46 Lazarus wordt door Jezus ten leven gewekt</i>
Sequentie 3	11:47-54	Jezus wordt door het Sanhedrin ter dood veroordeeld
Sequentie 4	12:1-11	Verdeelde reacties op de opwekking van Lazarus <i>A 11:55-57 Joodse leiders willen Jezus arresteren</i> <i>B 12:1-8 Maria zalft Jezus met het oog op zijn begrafenis</i> <i>A' 12:9-11 Joodse leiders willen Lazarus doden</i>

## DE DOOD HEEFT BIJ JOHANNES VELE GEZICHTEN

- (1) De fysieke dood is het onherroepelijke einde van het leven.
- (2) In Johannes is ook sprake van een gewelddadige dood, zoals de marteldood (11:16).
- (3) De overweldigende macht van de dood wordt gerelativeerd Jezus' bewering dat Lazarus' ziekte niet uitloopt op de dood maar op de verheerlijking van God en van zijn Zoon (11:4.11–13.15.40).
- (4) Jezus' gewelddadige dood is een plaatsvervangende dood die heilzaam is voor het hele volk en voor alle verstrooide kinderen van God (11:51–52).

## MARTHA IN GESPREK MET JEZUS

20 Toen Marta hoorde dat Jezus onderweg was ging ze hem tegemoet, terwijl Maria thuisbleef. 21 Marta zei tegen Jezus: 'Als u hier was geweest, Heer, zou mijn broer niet gestorven zijn. 22 Maar zelfs nu weet ik dat God u alles zal geven wat u vraagt.' 23 Jezus zei: 'Je broer zal uit de dood opstaan.' 24 'Ja,' zei Marta, 'ik weet dat hij bij de opstanding op de laatste dag zal opstaan.' 25 Maar Jezus zei: 'Ik ben de opstanding en het leven. Wie in mij gelooft zal leven, ook wanneer hij sterft, 26 en ieder die leeft en in mij gelooft zal nooit sterven. Geloof je dat?' 27 'Ja Heer,' zei ze, 'ik geloof dat u de *Messias bent, de Zoon van God die naar de wereld zou komen.*'

JOACHIM BEUCKELAER, MARTA IN HAAR WELVOORZIENE KEUKEN,  
1566, OP GROND VAN LUCAS 10:38-42





## OUDE EN NIEUWE VISIE OP 'VERRIJZENIS' EN 'LEVEN'

- Marta representeert het toen al enkele eeuwen bestaande Joodse geloof in de opstanding van de doden op het einde der tijden.
- Jezus verschuift de toekomstige 'verrijzenis' en het 'leven' naar het heden en koppelt deze begrippen aan zijn eigen persoon.

Door met hém een relatie aan te gaan krijgt iemands leven nu al een heel andere kwaliteit, inhoud en kleur.

# DE BETEKENIS VAN 'LEVEN' EN 'STERVEN' IN JOHANNES 11:25-26

11:25		Ik ben de opstanding en het leven.	= een uitspraak van Jezus over wie hij is
	A	Wie in mij gelooft,	= de voorwaarde die hij stelt
	B	zal leven, ook wanneer hij zal sterven,	= het gevolg dat hij belooft
11:26	A'	en ieder die leeft en in mij gelooft,	= de voorwaarde die hij stelt
	B'	zal in eeuwigheid niet sterven.	= het gevolg dat hij belooft

## IMPLICATIES VAN JEZUS' UITSPRAAK: 'IK BEN DE VERRIJZENIS EN HET LEVEN'

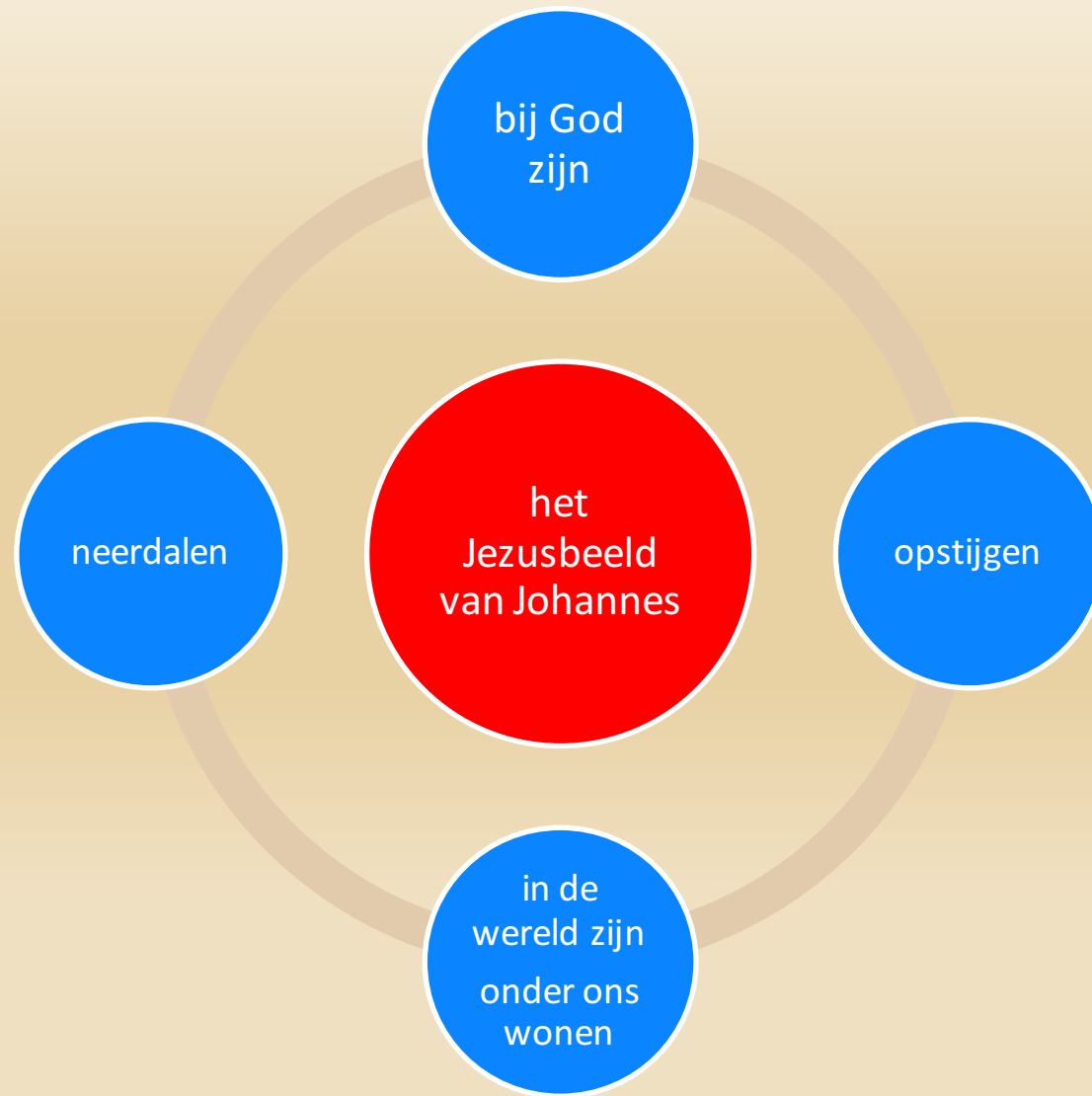
- De verrijzenis en het leven bestaan niet buiten Jezus om of onafhankelijk van hem.
- De opstanding en het leven zijn al beschikbaar nu Jezus onder ons is komen wonen, en niet pas in de eindtijd.
- Met zijn uitspraak kent Jezus aan zichzelf functies en competenties toe die in het Oude Testament aan God zijn voorbehouden.

## WELKE EFFECTEN BEOOGT JOHANNES MET ZIJN VERHAAL OVER LAZARUS?

Met zijn verhaal over Lazarus beoogt Johannes

- dat zijn lezeressen en lezers gaan geloven dat Jezus werkelijk degene is die de verrijzenis en het leven present stelt;
- dat zij gaan inzien dat wie in Jezus gelooft nu al in dat leven kan gaan delen.

# HET JEZUSBEELD VAN JOHANNES



# 'IK BEN'-UITSPRAKEN IN JOHANNES

- 'Ik ben het brood om van te leven' (6:35.48): hij voedt zijn volgelingen
- 'Ik ben het licht van de wereld' (8:12): hij verlicht hun levensweg
- 'Ik ben de deur voor de schapen' (10:7): hij geeft hen toegang tot God
- 'Ik ben de goede herder' (10:11.14): hij draagt zorg voor hen
- 'Ik ben de opstanding en het leven' (11:25): hij schenkt hun het volle en definitieve leven
- 'Ik ben de weg naar de waarheid en het leven' (14:6): hij wijst de juiste richting
- 'Ik ben de ware wijnstok' (15:1): hij maakt hen productief

## DRIE OUDTESTAMENTISCHE DENK- EN GELOOFSMODELLEN

1. De dood is een zwart gat: met de dood is alles over enuit; de doden worden ook door God vergeten.
2. God zal gemartelde en gekleineerde mensen doen opstaan uit de dood: verrijzenisgeloof.
3. Leven met God heeft een open einde. Wat het open einde inhoudt, blijft in het Oude Testament vaak onbepaald en diffuus. Wat er met de dood precies gebeurt en wat er daarna nog kan gebeuren, is voor mensen niet te doorgronden. Dat het leven een open einde heeft, steunt volledig op het vertrouwen dat God zijn relatie met zijn getrouwen nooit opgeeft.

## LEVEN MET GOD HEEFT EEN OPEN EINDE (1 VAN 3)

In een aantal oudtestamentische teksten is sprake van een perspectief op een leven dat verder reikt dan de dood, zonder dat dit perspectief wordt beschreven in termen van het verrijzenisgeloof. De kern van dit model is dat God zijn relatie met mensen die zich aan hem gehecht hebben, nooit opgeeft. Omdat God er is, ligt de weg naar ‘het leven’ ook na de dood nog altijd open.



## LEVEN MET GOD HEEFT EEN OPEN EINDE (2 VAN 3)

Deze visie laat volop ruimte voor de macht van de dood, die de mens totaal wegvaagt, maar tegelijkertijd laat deze opvatting de nodige ruimte voor de kracht van God, die zijn relatie met zijn getrouwen bij de dood niet verbreekt.

De hoop op leven is hier helemaal in God gefundeerd. Uit zichzelf kan de mens zover niet komen.

## LEVEN MET GOD HEEFT EEN OPEN EINDE (3 VAN 3)

Deze opvatting zet alle kaarten op God. Als er geen God is, of als hij ons niet kan bereiken, heeft de dood inderdaad het laatste woord. Maar als God geen illusie is, mag ik erop vertrouwen dat hij er nog altijd zal zijn wanneer ik in het diepste niets verzonken ben. En wat er dan nog kan gebeuren, laat ik graag aan hem over.

# OF IN DE WOORDEN VAN AD DEN BESTEN:

## KLEIN DANKLIED

Gij hebt, o God, dit broze  
bestaan gewild,  
hebt boven 't nameloze  
mij uitgetild, -

laat mij dan dankbaar leven  
de volle tijd,  
geborgen in de beven-  
de zekerheid,

dat ik niet uit dit smal en  
onvast bestand  
van mijn bestaan zal vallen  
dan in uw hand.



## BIJ WIJZE VAN VOORBEELD: PSALM 16

<sup>1</sup> Een stil gebed van David.

Behoed mij, God, ik schuil bij u.

<sup>2</sup> Ik zeg tot de HEER: ‘U bent mijn Heer,  
mijn geluk, niemand gaat u te boven.’

<sup>3</sup> Maar tot de goden in dit land,  
de machten die ik vereerd heb, zeg ik:

<sup>4</sup> ‘Wie u volgt, wacht veel verdriet.’

Ik pleng voor hen geen bloed meer,  
niet langer ligt hun naam op mijn lippen.

## BIJ WIJZE VAN VOORBEELD: PSALM 16

<sup>5</sup> HEER, mijn enig bezit, mijn levensbeker,  
u houdt mijn lot in handen.

<sup>6</sup> Een lieflijk land is voor mij uitgemeten,  
ik ben verrukt van wat mij is toebedeeld.

<sup>7</sup> Ik prijs de HEER die mij inzicht geeft,  
zelfs in de nacht spreekt mijn geweten.

<sup>8</sup> Steeds houd ik de HEER voor ogen,  
met hem aan mijn zijde wankel ik niet.

## BIJ WIJZE VAN VOORBEELD: PSALM 16

<sup>9</sup> Daarom verheugt zich mijn hart en juicht mijn ziel,  
mijn lichaam voelt zich veilig en beschermt.

<sup>10</sup> U levert mij niet over aan het dodenrijk  
en laat uw trouwe dienaar het graf niet zien.

<sup>11</sup> U wijst mij de weg naar het leven:  
overvloedige vreugde in uw nabijheid,  
voor altijd een lieflijke plek aan uw zijde.

# LAZARUS VAAK OP SARCOFAGEN IN DE CATACOMBEN VAN ROME (3<sup>DE</sup> EN 4<sup>DE</sup> EEUW)



# Lazarus in de schilderkunst: Vincent van Gogh (1890)





LAZARUS IN DE SCHILDERKUNST:  
JOHN REILLY (1962)



# *LAZARUS IS DEAD* (2011)



## **LAZARUS IS DEAD**

The greatest story about  
second chances ever told

**Richard Beard**

RICHARD BEARD (GEB. 1967),  
DIRECTEUR VAN DE *NATIONAL ACADEMY OF WRITING* IN LONDON,  
*VISITING PROFESSOR* AAN DE UNIVERSITEIT VAN TOKIO



# BEARD LAAT BETEKENISVOLLE ONDERDELEN VAN JOHANNES 10:40-12:11 WEG

- Jezus' gesprek met zijn leerlingen over het verborgen doel van Lazarus' ziekte en dood (11:7-16);
- zijn onderhoud met Marta over de concepten 'leven', 'sterven' en 'verrijzen' (11:20-27);
- Maria's knieval voor Jezus (11:32);
- Jezus' gebed tot God bij Lazarus' graf (11:41-42);
- Het commentaar van de verteller over Jezus' plaatsvervangend sterven voor anderen (11:51-52).

Kortom: Beard negeert de wijze waarop de opwekking van Lazarus en de ophanden zijnde dood van Jezus in het evangelie van Johannes worden geïnterpreteerd.

## BEARD BREIDT JOHANNES' VERHAAL UIT MET NIEUWE VERHAALSTOF

- voorvallen uit de kinder- en jeugdjaren van Lazarus en Jezus;
- de verdrinkingsdood van Amos;
- uitvoerige scènes over de een vol jaar durende ziektes van Lazarus;
- geregelde contacten met de priester Jesaja, lid van het Sanhedrin;
- pogingen van Cassius om Jezus' successen te stoppen en Lazarus voor zijn politieke karretje te spannen;
- vorstelijke voorbereiding van het lichaam van Lazarus op zijn graflegging;
- verhoor van Lazarus door het Sanhedrin;
- aanslagen op Lazarus' leven na zijn opstanding uit de dood;
- pogingen van Lazarus om Jezus' messiaanse rol over te nemen en een 'Kerk van Lazarus, de Messias' te stichten;
- tradities over Lazarus' tweede dood.

## BEARD BREIDT JOHANNES' VERHAAL UIT MET NIEUWE PERSONAGES

- Lazarus' ouders Eliakim & Sarah;
- zijn jongere broer Amos, die verdrinkt in het meer van Galilea;
- de priester Jesaja, lid van het Sanhedrin;
- zijn dochter Saloma, huwelijkskandidaat van Lazarus;
- de prostituee Lydia, hartsvriendin van Lazarus;
- Yanav de Genezer, die Lazarus van zijn ziektes tracht te bevrijden;
- Cassius, de commandant van de Romeinse troepenmacht in de Antoniaburcht;
- de Sicariër Baruch die zowel Jezus als Lazarus naar het leven staat;
- de beroepsmoordenaar Barabbas;
- Absalom, rabbi te Betanië.

## Welke effecten beoogt Beard met zijn boek over Lazarus?

- Met zijn boek wil Beard een fraai voorbeeld leveren van creatieve schrijf- en vertelkunst.
- Hij wil zijn lezeressen en lezers doordringen van de actuele relevantie van Johannes' verhaal over Jezus en Lazarus.
- Hij wil zijn lezers aan het denken zetten over existentiële thema's die in het Bijbelverhaal aan de orde komen.
- Hij wil hen ook aan het denken zetten over kwesties waaraan Johannes stilzwijgend voorbijgaat.

## VISIES VAN JOHANNES OP LEVEN EN DOOD

In Johannes is de dood een onontkoombare en harde realiteit, die ook gelovige mensen veel verdriet bezorgt en hun geloof kan doen wankelen.

Het kan verzachtend zijn om de dood voor te stellen als slapen ('ontslapen zijn').

Positieve opvattingen zijn dat iemand kan worden gedood vanwege zijn trouw aan geloofsidealen, of zijn leven kan geven voor zijn vrienden of voor Gods volk.



## VISIES VAN BEARD OP LEVEN EN DOOD (1)

- 'death is the most predictable of all events' (p. 102); 'when you're dead you're dead' (p. 118); 'death is horrible and stupid' (p. 132); 'death is destroying all things' (p. 133).
- Lazarus zelf beweert: 'there must be something, or I wouldn't be here' (p. 175); en ook: 'death is nothing and there is nothing to fear' (p. 227); hij gaat steeds verder: 'there is something without end' (p. 238).

## VISIES VAN BEARD OP LEVEN EN DOOD (2)

- Volgens Beard zijn er maar twee mogelijkheden: er is iets of er is niets. Hij verwijst naar Khalil Gibran die niet alleen zegt dat er iets is, maar ook dat 'there is something *else*'.
- Om dat verder in te kleuren verwijst Beard naar de Lazarus uit de parabel in Lucas 16:19-31. Ook hij is ziek en sterft, en wordt daarna vertroost in de schoot van Abraham.
- Volgens Beard is de verrijzenis van Lazarus een vorm van reanimatie waardoor hij zijn afgebroken aardse bestaan weer kan voortzetten, maar de verrijzenis van Jezus is 'anders en beter'.

# 'JESUS DOES WHAT LAZARUS DID, ONLY BETTER'

## Beard's *Lazarus is Dead*

- Lazarus herleeft door de kracht van Jezus.
- Hij keert terug naar zijn vroegere sterfelijke bestaan.
- Hij wordt meteen door iedereen herkend.
- De verrezen Jezus is niet waar men denkt dat hij is, hij is onvindbaar.

## Evangelie van Johannes

- Jezus heeft **zelf** de kracht om te verrijzen (Johannes 10:18).
- Jezus keert terug naar zijn Vader in de hemel.
- Jezus valt niet direct te herkennen.
- De verrezen Jezus is er weer en hij is er niet meer; hij verschijnt en verdwijnt. Hij is dezelfde en tegelijk niet dezelfde. Hij gaat weg en is toch weer aanwezig te midden van de zijnen.

## TOT BESLUIT

Kan een boek als dat van Beard ons wijzer maken als het gaat om het verstaan van Johannes' verhaal over Lazarus?

Johannes Wickert (geb. 1951, hoogleraar te Keulen en kunstschilder:

'Ik kan mij een leven zonder enige vorm van religie niet indenken. Het geloof heeft behoefte aan beelden. Kunst kan aan Bijbelteksten een eigen en eigentijds gezicht geven, zodat mensen de aloude boodschap op een nieuwe manier gaan beleven.'

## DOE DE WINDSELS AF!

In het opstandingsgeloof gaat het om een ongelooflijke omwenteling van het vanzelfsprekende.



Dat geloof doet ook op ons een beroep om ons niet neer te leggen bij alles wat star is en doods.